

Bojan Bilić¹

Instituto de Ciências Sociais
Universidade de Lisboa

UDK 316.647.8:305-055.3-055.2(497.11)
316.334.3:316.346-055.2(497.11)

Naučni članak

Primljen: 3.7.2020

Prihvaćen: 24.8.2020.

DOI: <https://doi.org/10.2298/SOC2003378B>

ANA JE TU: FIGURE ZAZORA, KLASNE PRIVILEGIJE I PREMIJERKA ANA BRNABIĆ²

Ana is Here: Abjection, Class Privilege, and the Prime Minister Ana Brnabić

APSTRAKT: *U ovom tekstu se pozivam na pojam zazora kako bih ispitao načine na koje Ana Brnabić, prva otvoreno lezbejska premijerka u Srbiji i Istočnoj Evropi, uzdrmava emocionalno nabijene slojeve predrasuda na raznim stranama političkog spektra. Diskusije koje prate kako njen privatni tako i javni život obeležene su figurama zazora koje ukazuju na duboke pukotine srbijanskog političkog polja. Učesnici u javnoj raspravi, bilo da su iz državnog ili nedržavnog sektora, upleteni su u petlju zazora koja, obuhvatajući sfere roda, seksualnosti, „rase” i telesnosti, reflektuje jake patrijarhalne ponornice kao strukturne karakteristike srbijanskog političkog života.*

KLJUČNE REČI: zazor, klasa, homonacionalizam, lezbofobija, semiperiferija, Srbija

ABSTRACT: *This paper employs the notion of abjection to explore how debates surrounding Ana Brnabić, the first openly lesbian prime minister in Serbia and Eastern Europe, stir affectively lined layers of prejudice across the political spectrum. Drawing upon a range of empirical sources, I argue that the actors engaging in debates about Brnabić's both private and public life are entangled in a loop of abjection which, while comprising gender, sexuality, 'race', and the body, reflects strong patriarchal undercurrents as structural features of Serbian politics.*

KEYWORDS: abjection, class, homonationalism, lesbophobia, semi-periphery, Serbia

1 bojanello@gmail.com

2 Uz saglasnost izdavača Springer Nature (no. 4895370518799) autor je priredio neznatno izmenjen prevod jednog od poglavlja iz njegove monografije: Bilić, B. (2020) In Power? Ana Brnabić, Abjection, and Class Privilege. In: *Trauma, Violence, and Lesbian Agency in Croatia and Serbia: Building Better Times*. Palgrave Macmillan, Cham. Bez obzira na to što je u pitanju prevod izvornog članka, on je iznova podvrgnut recenziji domaćih recenzenata koji su uz određene sugestije dali pozitivno mišljenje o tekstu. Nakon toga članak je dobio konačni izgled i kao takav se sada objavljuje u Sociologiji pod oznakom „naučni članak”, bez kvalifikacije „originalni”.

U toku parlamentarne rasprave održane 23. decembra 2016, Aleksandar Martinović, šef poslaničke grupe Srpske napredne stranke, upustio se u homofobnu tiradu u kojoj je, između ostalog, rekao da se opoziciona poslanica Marinika Tepić protivi nominaciji Danice Maksimović za članstvo u Agenciji za borbu protiv korupcije zbog „hrabrosti (D. Maksimović) da u svojoj biografiji navede da je udata i da ima dva sina” (B92, 2016: na mreži). Ovakav nastup ne bi bio naročito iznenađujući za bivšeg funkcionera Srpske radikalne stranke da predsednica Narodne skupštine Maja Gojković nije bila neuobičajeno odlučna u nameri da svom stranačkom kolegi isključi mikrofon i oduzme reč. Gojković je, međutim, smetnula s uma da je njen mikrofon ostao uključen kad je prošaputala „Ana je tu”, nadajući se da će Martinović razumeti kako njegov govor mržnje možda i nije bio podesan u prisustvu Ane Brnabić koja je u avgustu te godine postala prva autovana lezbejska ministarka u istočnoevropskoj istoriji.

Predloživši Anu Brnabić za ministarku državne uprave i lokalne samouprave, tadašnji premijer Aleksandar Vučić započeo je seriju događaja koji će potresti ovdašnju političku scenu. Već u junu 2017, kada Vučić postaje predsednik Srbije, neustavno pomerajući težište političke moći ka toj poziciji, Ana Brnabić je, opet na njegov predlog, izabrana ne samo za prvu ženu, nego i prvu lezbejku predsednicu Vlade Srbije. Mada može zvučati neverovatno, tim činom se Srbija, zemlja sa nezavidnom reputacijom po pitanju poštovanja ljudskih prava, svrstala rame uz rame s Belgijom, Luksemburgom, Islandom i Irskom koji su kao globalni predvodnici neheteroseksualne emancipacije već imali autovane gej premijere/ke. Neobična serija se nastavila u februaru 2019. kad je partnerka Ane Brnabić, Milica Đurđić, s kojom se ponekad pojavljuje u javnosti, na svet donela dečaka Igora učinivši time Anu Brnabić prvom neheteroseksualnom predsednicom vlade u svetskoj političkoj istoriji koja je za vreme mandata postala roditeljka.

Vrtoglav uspon Ane Brnabić ka globalnoj vidljivosti nije samo dodao ulje na i onako razbuktalu vatru javne lezbofobije, već je i produbio razdor među srbijanskim poslovično zavađenim LGBT aktivistima/kinjama. Kako kroz ono što je učinila tako možda još i više kroz ono što je propustila da učini poslednjih godina, Brnabić je brzo potrošila kredit podrške koji bi se političaru eventualno mogao dati na osnovu zajedničke neheteroseksualne orijentacije. Upravo zato što nije pokazala interesovanje da se na interseksionalno osetljiv način založi za LGBT stvar, Brnabić je potcrtala političku prirodu seksualnosti i razbila iluziju pojedinih lezbejskih i GBT aktivista/kinja da bi lezbejka na vlasti – upravo zbog lezbejstva – mogla da unese promenu u patrijarhalna pravila političke igre.³

Dok se polemise o tome koliko je Brnabić „na vlasti“ tj. koliko moći zaista ima u rukama, njene izjave sve više frustriraju čak i najnaklonjenije joj pripadnice srbijanskog feminističkog kruga, jer relativizuju i nipodaštavaju i neke od najrizičnijih feminističkih borbi vođenih proteklih decenija. Tako je

3 Da nema direktne veze između lezbejstva i progresivne politike pokazuje i slučaj Alis Vajdel (Alice Weidel), nemačke političarke i nekadašnje liderke desničarske partije Alternativa za Nemačku. Vajdel je autovana lezbejka koja se zalaže za „tradicionalnu porodicu”, a protivi se imigraciji i istopolnom braku.

već u julu 2017, u jednom od prvih intervjua koje je dala u svojstvu premijerke, Brnabić izjavila da ne misli kako je „Srbija naročito homofobna” (Wintour, 2017: na mreži), da bi samo godinu dana kasnije, u novembru 2018, odlučno negirala da se u Srebrenici dogodio zločin genocida (DW, 2018). Imajući ovo u vidu, Brnabić je ne samo napravila svojevrstni politički salto kao lezbejska političarka podržana od onih koji su godinama raspirivali seksualnu i etničku netrpeljivost, već je i sama postala simptom dubljih procesa kroz koje se (post)jugoslovenski feminizam ispraznio od socijalističke supstance.

U ovom se tekstu pozivam na pojam *zazora* kako bih ispitao načine na koje Ana Brnabić, kao „incident” u srbijanskoj političkoj stvarnosti, uzdrma emocionalno nabijene slojeve predrasuda na raznim stranama političkog spektra. Diskusije koje prate kako njen privatni tako i javni život, zajedno s njenim izjavama, ispunjene su *figurama zazora* ukazujući na duboke pukotine srbijanskog političkog polja koje je sve teže premostiti smislenim dijalogom. Učesnici u javnoj raspravi, bilo da su iz državnog ili nedržavnog sektora, upleteni su u *petlju zazora* kroz koju struji rodna, seksualna i rasna opresija reflektujući jake patrijarhalne ponornice kao strukturne karakteristike ovdašnjeg političkog života.

U prvom delu teksta osvrnuću se na to kako su fizički izgled Ane Brnabić koji se, naročito na samom početku njenog mandata, nije podudara sa široko rasprostranjenim standardima ženstvenosti, kao i njena neskrivena seksualna orijentacija zagrebali snažne simboličke nanose koji štite ideju o tome da je društveni svet *rodno binaran* i *obavezno heteroseksualan* (Rich, 1980). Ako izuzmemo homonacionalističke i homonormativne dimenzije njenog uspona na vlast, kao i bilo kakvu političku tekovinu koju bi mogla ostaviti za sobom, već sam izgled Ane Brnabić nosi potencijal za destabilizaciju rodnihi dihotomija i širenje spektra mogućih reprezentacija žena. S obzirom na to da njeno prisustvo u javnom životu nameće propitivanje nekih od najžilavijih patrijarhalnih predstava o tome kako žena treba da izgleda, videćemo u daljem tekstu da nije čudno što se za njeno ime vezuje izrazito rasno obeležena *figura zazora* navodno sposobna da je „ukroti” i „urazumi” prevodeći je u svet heteroseksualnih bića. Frustracija izazvana fizičkom pojavom Ane Brnabić, koja se podjednako oseća na različitim političkim stranama, delimično je stavljena pod kontrolu na dva načina: prvo naporima same Brnabić da demonstrira privrženost nacionalnoj stvari tako što će, na primer, u optičaj (ponovo) pustiti diskurs o „divljem Albancu” kao primarnoj *figuri zazora* srpskog nacionalizma, a zatim i mnogobrojnim paternalističkim intervencijama predsednika Vučića koji je u nameri da suzbije i transformiše izlive lezbofobije okrnjio ne samo moć Ane Brnabić da politički dela, već i svaki emancipatorni projekat koji se mogao povezati s njenom lezbejskom orijentacijom.

U drugom delu teksta ispitujem načine na koje srbijanske LGBT aktivistkinje/i i podržavateljke/i pokreta artikulišu očekivanja (tj. većim delom – razočaranja) od premijerskog mandata Ane Brnabić. Pokazujem kako njeno autovano lezbejstvo i lezbejsko roditeljstvo, za koje (u avgustu 2020) još uvek nema pravne osnove, postaju izraz klasne privilegovanosti kroz koju ona raskida veze s političkim nasleđem (post)jugoslovenskog feminističkog organizovanja. Rasparujući lezbejstvo i feminizam – i tako podrivajući decenije feminističkog

rada čiji je – bar delimično – i sama rezultat, slučaj Ane Brnabić naglašava važnost interseksionalno obeleženog uvida o tome da su mogućnosti u sferi roda i seksualnosti fundamentalno prepletene s klasnom pripadnošću. Time što se javno prepušta patrijarhalnoj dominaciji kojoj podređuje čak i kapacitet lezbejstva da (o sebi) govori, Brnabić ukazuje na to u kojoj je meri bolni proces regionalne tranzicije iz socijalizma u neoliberalni kapitalizam zasnovan (i) na marginalizaciji ženskog glasa. Političko i intelektualno osiromašenje, prekarizacija i profesionalizacija feminističkog delovanja (Bilić, 2015), kao i snažna repatrijarhalizacija javne sfere u koju se transfobne izjave ulivaju čak i sa (deklarativno) leve strane političkog spektra (Jarić i Krek, 2019; Maljković, 2019; Sekulić, 2019), predstavljaju kontekst u kom je Ana Brnabić uhvaćena u *petlju zazora* što, s jedne strane, opterećuje njeno političko delanje, dok s druge potkopava potencijal lezbejstva da izazove rekonfiguraciju političkog polja.

'Humanizovanje' zazorne lezbejke

Ubrzo pošto je Ana Brnabić postala premijerka, društvene mreže su preplavljene seksističkim i lezbofobnim komentarima koji su dolazili kako od oponentata, tako i od podržavalaca Vučićevog režima. Među izlivima mržnje koji su ujedinili dva politička pola, jedna opaska se naročito često vezivala za fotografiju Ane Brnabić (vidi npr. komentare u Blic, 2018) sumirajući frustraciju izazvanu njenim izgledom. Refren pesme folk pevača Ljube Aličića „ti ne ličiš ni na jednu, a mnogo sam žena sreć”, često praćen seksističkim komentarima tipa „ružni dečko”, „mutant”, „Pantela”⁴ (Blic, 2018: na mreži), implicira da je njen izgled nepojmljiv u okvirima dominantnog referentnog sistema zasnovanog na patrijarhalnim predstavama o rodu kao binarnoj kategoriji. Drugim rečima, Brnabić je u pogledu svog rodnog izraza zauzela „graničnu” poziciju koja se opire uključivanju u heteronormativni i cis-rodni kanon.

Pitajući se da li uopšte postoje ljudska bića koja nisu „uvek već orodnjena”, Butler (Butler, 1990/1999) tvrdi da je svrha rodnog obeležavanja upravo u tome da tela učini ljudskim omogućavajući im da pronađu svoje mesto u jednoj od dve rodno jasno odvojene grupe koje čine ljudsku zajednicu. Međutim, ona tela koja se ne mogu bez problema uvrstiti u jednu od ove dve grupe „ostaju izvan ljudskosti tj. zadržavaju se u sferi neljudskog i zazornog” nasuprot kojoj se i definiše kategorija ljudskog. Štaviše, isključujuća matrica heteroseksualne privilegovanosti „podrazumeva stvaranje područja zazornih bića, odnosno onih koji još uvek nisu subjekti”, pa predstavljaju „nenastanjive zone društvenog života” (Butler, 1993: 3). Zazor se, dakle, pojavljuje kao oblik društvene dinamike čiji je cilj da dehumanizuje i iz zajednice ljudskosti isključi one koji ne zadovoljavaju patrijarhalne kriterijume telesne prepoznatljivosti. Zazorno „remeti identitet, sistem, red” ostajući u procepu između bića i nebića i preteći da ugrozi granice koje životu daju smisao i stabilnost (Kristeva, 1982: 4). Susret sa zazornim bićem

4 Pantela je nadimak fudbalera Marka Pantelića. Povodom ovog poređenja, Pantelić je dao izjavu u kojoj je rekao da „sve te šale koje se prave meni nimalo nisu smešne” (piplmetar, 2017: na mreži).

dovodi do preplavljenosti „neodređenošću” (Kristeva, 1982: 4) koja uzdrmava prostorno-vremenske koordinate svakodnevne društvene interakcije i našu svest o pripadnosti svetu (Tyler, 2009). U tom smislu, „zazorna lezbejka” izaziva odvratnost jer u društvenom polju nema dovoljno simboličkih resursa koji bi je „preveli” u pojmljivu figuru.

Jedan, naoko „najefikasniji”, način za razrešenje odurne „neodređenosti”, odnosno za oslobađanje zazorne lezbejke od rodne neopredeljenosti i njeno uključivanje u sferu kulturne pojmljivosti podrazumeva da se ona prisili na heteroseksualni susret koji bi je transformisao u heteroseksualno biće.⁵ Popularni lezbofobni slogani zasnovani na ideji „korektivnog silovanja”, kakav je, na primer, „primi ga, zatrudni, Ana Brnaba” koji navijači Crvene zvezde viču pre fudbalskih utakmica (FCRedStarBelgrade, 2019: na mreži), dostigli su vrhunac s komentarom Željka Veselinovića, predsednika Ujedinjenih sindikata Srbije. Veselinović, koji se dovodi u vezu s navodno evropski orijentisanom opozicijom Vučićevom režimu (okupljenom u Savezu za Srbiju u kom važnu ulogu igra Dragan Đilas⁶), bio je toliko ozlojeđen podrškom koju je Brnabić pružila Željku Mitroviću da je u tvitu od 20. septembra 2018, obraćajući se direktno premijerki, napisao: „želim ti da te taj isti Mitrović zatvori u četiri zida bez ključa sa jednim obdarenim Afroamerikancem tek puštenim iz zatvora” (Espresso, 2018: na mreži). Veselinović je, čini se, verovao da bi taj „šou” koji bi „narod [trebalo da] gleda jedno par meseci” (Espresso, 2018: na mreži) podstakao Anu Brnabić da preispita svoju odluku o podršci Mitroviću.

Ovakav govor mržnje koji se poziva na rasprostranjene homo/lezbofobne trope što otkrivaju čežnju za (ponovnim) uspostavljanjem patrijarhalne dominacije nad ženskim telom i javnom sferom, izdvaja se iz mnoštva uvreda upućenih Ani Brnabić po svojim eksplicitno rasističkim dimenzijama. Pojava potentnog crnca čiji bi se libido, pojačan tamničenjem, ustremio ka Ani Brnabić bez obzira na njenu lezbejsku orijentaciju, prošla je nezapaženo među mnogobrojnim (uglavnom s režimom povezanim) kritičarima Veselinovićeve intervencije koji su se fokusirali na vulgarnost i nedostatak obrazovanja opetovano prizivajući vrednosti demokratije i ljudskih prava. I sama Brnabić je odgovorila na Veselinovićev tvit kroz pitanje postavljeno vođama opozicije o tome da li govor mržnje kojem je izložena odražava način na koji oni vide „izgradnju društva po najvišim evropskim standardima” (Kurir, 2018, na mreži). Mada se nije osvrnula na Afroamerikanca⁷ iz Veselinovićevog nepriličnog komentara – dakle, na još jednu *figuru zazora* koja je

5 Ideja o „lečenju” lezbejki ušla je u srpski javni prostor mnogo pre Brnabić. Verovatno je u ovom smislu najpoznatija pesma lidera bosanskih Srba Radovana Karadžića koji je po profesiji psihijatar. Hvaleći se svojom muškošću, Karadžić kaže: „ja sam lečio lezbejke iz zablude im divne” (sense agency, 2005: na mreži).

6 U kontekstu priprema za beogradski Prajd 2009. godine, tadašnji gradonačelnik Dragan Đilas izjavio je da je seksualna orijentacija privatna stvar i da treba da ostane u četiri zida (Petrović, 2009). Đilas je kasnije komentarisao ovu izjavu rekavši da je uvredljiva i da je njegova namera bila da istakne da LGBT aktivizam ne treba da se ograniči na događaj koji se dešava jednom godišnje (Jovanović i Mihajlović, 2014).

7 Nije jasno zašto se Veselinović odlučio za retko korišćenu reč „Afroamerikanac” umesto mnogo češće „crnac”. Možda taj izbor ima veze sa svešću o rasističkom karakteru njegove izjave koju je pokušao da ublaži pribegavajući politički korektnom terminu. U tom smislu, Žižek (citiran u Rasmussen, 2004: na mreži) tvrdi da „je termin Afroamerikanac najgori

zatvorena i isključena iz društvene zajednice – Brnabić je ostala u domenu „rasnog” imaginarijuma kada se ironično zapitala da li takvo obraćanje predvodnika opozicije služi „zaštiti građana od stvaranja atmosfere linča” (Kurir, 2018: na mreži). Reakcija Ane Brnabić je ovoj razmeni (koja uparujući dve figure zazora – belu navodno nedovoljno ženstvenu lezbejsku političarku kojoj je potrebna „heteroseksualna korekcija”, s jedne strane, i pohotnog crnog nasilnika, s druge – ističe strukturne afinitete između rasizma i homo/lezbofobije⁸) tako obezbedila još jedan neobičan obrt, jer je postalo jasno kako je predstavnik Afroamerikanaca – ljudi vekovima izloženih mučnoj praksi linčovanja⁹ – konstruisan kao počinitelj nasilja prema beloj osobi.¹⁰

Propust Veselinovićevih kritičara da „vide” crnca, odnosno registruju „slona u staklarskoj radnji”, upućuje na žilav režim rasne diskriminacije koji ostaje normalizovan i diskurzivno „netaknut” u odsustvu političke snage koja bi ga artikulisala i problematizovala. Činjenica da se olako prešlo preko rasistički obeleženog procesa kroz koji je crnac preobraćen u seksualnog predatora što napada belu lezbejku ukazuje na nedostatak konceptualnih oruđa za „čitanje rase” i decentriranje beline u srbijanskom političkom i javnom prostoru (Pražić, 2018). Takva konceptualna sredstva su u velikoj meri izgubljena s propašću jugoslovenskog socijalističkog projekta u čijoj je osnovi bio napor da se raskrsti s kolonijalnim hijerarhijama, odnosno da se kroz politiku nesvrstanosti podstakne saradnja sa afričkim i azijskim narodima koji su pretrpeli kolonijalno upravljanje.¹¹ Ignorisanje rase i strukturnih nejednakosti izazvanih rasizmom ne može se odvojiti od kapitalističke globalizacije kroz koju je postjugoslovenski prostor geostrateški provincijalizovan¹² i ostavljen na milost i nemilost (nekadašnjih) kolonijalnih sila koje su u srži Evropske unije,¹³ te stoga evropskim

---

primer navodne političke korektnosti”, jer maskira netaknute rezervoare rasne mržnje i vodi ka „toleranciji” zasnovanoj na očekivanju da „Drugi” nikada neće doći previše blizu.

- 8 Naročito bolan primer uparivanja crnog čoveka s nepodnošljivom razlikom koja se ne može „humanizovati”, pa se stoga mora eliminisati, predstavlja otmica i ubijanje 20 civila u Štrpcima u februaru 1993. Grupa bosanskih Srba pod komandom Milana Lukića ušla je u voz Beograd-Bar u potrazi za putnicima muslimanske veroispovesti. Među onima koji su oteți i ubijeni bilo je 18 Muslimana, jedan Hrvat i jedan crnac koji nikada nije identifikovan (HLC, 2017; vidi i Buden, 2012).
- 9 Linčovanje crnih muškaraca je na jugu Sjedinjenih Američkih Država bilo posebno povezano s idejom osvete za (navodno) seksualno uznemiravanje i zlostavljanje belih žena (videti npr. Hale i Matt, 2019). Zahvaljujem recenzentkinji na ovom uvidu.
- 10 Iako izgleda da se razlika u apsolutnim brojevima smanjuje, 2017. je u američkim zatvorima bilo 40 hiljada više crnaca nego belaca. Te godine su crnci predstavljali 12% američke odrasle populacije, ali 33% zatvorske populacije. Istovremeno, belci su činili 64% odrasle populacije, a 30% zatvorske (Gramlich, 2019).
- 11 Interesovanje društvenih naučnika/naučnica za pitanje „rase” na postjugoslovenskom prostoru odskora raste, jer je prepoznato da je „jugoslovenski region upleten u globalnu 'rasnost' kao i bilo koji drugi deo planete” (Baker, 2018: 1).
- 12 Hiljade studenata iz afričkih i azijskih država studiralo je na jugoslovenskim univerzitetima u okviru saradnje omogućene Pokretom nesvrstanih (Baker, 2018).
- 13 Bjelić (2016: 220) tvrdi da se „Evropska unija predstavlja kao nova politička tvorevina bez istorije. Kao da na taj način zaslužuje 'novi list', pošto se zvanično odrekla kolonijalizma i antisemitizma može vlasništvo nad kolonijalnom istorijom da preda onima koji su nekada bili kolonijalizovani”.

politikama uslovljavanja često daju kolonijalne dimenzije (Bilić, 2016a; Bilić i Stubbs, 2016; Kulpa, 2014).

Važan neokolonijalni aspekt pridruživanja Evropskoj uniji povezan je s porastom homonacionalizma kao izrazom skorašnje kapitalističke rekonfiguracije koja nije samo omogućila tankom sloju belih neheteroseksualca srednje klase da se uključe u „nacionalno biće”, već je u sve većoj meri neheteroseksualnost, ukroćenu binarnim relacijama (brakom/partnerstvom) i konzumerizmom, konstruisala kao jedan od kriterijuma demokratskog građanstva (Colpani i Habed, 2014). Ovaj proces je u lokalnom kontekstu tekao u dva kraka: s jedne strane, izbor Ane Brnabić koja, kako ćemo videti u daljem tekstu, ne samo da ne problematizuje već i promovise neoliberalne politike, trebalo je da u očima predstavnika Evropske unije posvedoči o navodno demokratskoj prirodi srbijanskog režima (Jovanović, 2020); dok je, s druge – unutrašnjopolitičke strane (kojom se ovde bavim) – istakao transgresivni kapacitet zazora da ukaže na postojanje drugačijih tela (Butler, 1993).

Naime, „frontalni susret” sa „zazornom lezbejkom”, figurom do tada neviđenom u ulozi premijerke/ministarke, otvara emancipatorni prostor u kojem je moguće proširiti repertoar legitimnih tela. To ima na umu Jelisaveta Blagojević (citirana u Laufer i Jovanović, 2017: na mreži) kada tvrdi da izgled Ane Brnabić deluje kao „provokacija” – dodao bih „obuzdana” provokacija – sa simboličkim potencijalom koji se ne može redukovati na *pinkwashing* strategije Aleksandra Vučića. Blagojević smatra da

onim što predstavlja, kako izgleda i kako se ponaša, [Brnabić] ni po čemu ne podseća na ono čemu oni [lokalne srpske „domaćine i gazde”, doživotne bogom dane političare i druge vlastodršce u sakoima i sa kravatama, popove i sve ostale čuvare „morala i dobre srpske domaćinske tradicije”] inače pripisuju moć.

Učinilo se, dakle, da bi izgled Ane Brnabić mogao da utiče na to kako se govori o ženama i lezbejstvu, pa i da eventualno, po cenu inicijalnog porasta seksizma, mizoginije i lezbofobije, dovede do promena u predstavama o nosiocima političke moći. Međutim, na isti način na koji se homonacionalizam Evropske unije nameće kroz pedagoški orijentisane politike uslovljavanja po principu „štapa i šargarepe” (Kulpa, 2014) – koje ne samo što ne postižu željene rezultate, već i generišu mnogobrojne vidove otpora – tako se ni izbor Ane Brnabić ne može odvojiti od neupitne uloge koju Aleksandar Vučić igra u svojstvu predsednika Srbije i Srpske napredne stranke. Brnabić se pojavila kao ozbiljna kandidatkinja za premijersku funkciju jer je u to vreme bila nestranačka ličnost koja ne samo da nije mogla da ugrozi položaj Vučića u stranačkoj hijerarhiji, već je i sprečila da to učine neki od viđenijih članova stranke koji su upleteni u unutarstranačke razmirice. Osim toga, imala je još jednu karakteristiku koja joj je, u kontekstu homonacionalističkih tendencija i jake profesionalizacije LGBT „pokreta”, išla na ruku: ona je autovana lezbejka dovoljno hrabra da „apsorbuje” homo/lezbofobni napad za koji se moglo očekivati da će biti pokrenut njenim izborom.

Impozantni zadatak upijanja lezbofobije delimično je olakšan načinom na koji je Vučić normalizovao homoseksualnost Ane Brnabić pozivajući članove svoje stranke i koalicione partnere – od kojih su mnogi ljuti protivnici LGBT emancipacije¹⁴ – da se suzdrže od izražavanja homofobije. Uspevi da obezbedi punu podršku za izbor Ane Brnabić za premijerku, Vučić nije samo napravio istorijski potez koji je prvi put doveo lezbejku na čelo vlade u nekoj istočnoevropskoj zemlji, već je demonstrirao svoju političku moć¹⁵ i vruć krompir nespутane lezbofobije predao u ruke opozicije koja bi navodno trebalo da bude mnogo više *LGBT-friendly*. Vesna Pešić (2017: na mreži) je plastično sumirala ovaj politički manevar kada je napisala da je Vučić njime poslao poruku parlamentarnoj većini u kojoj je rekao: „biraćete onoga/onu koga nikada ne biste izabrali – zato što ja tako kažem”.

Kako bi obuzdao lezbofobiju pokrenutu većom vidljivošću Ane Brnabić u javnoj sferi, Vučić se upustio u intenzivni proces humanizacije „zazorne lezbejke”. Tako je već 2016. u govoru u Narodnoj skupštini predstavljajući članove svog kabineta, rekao:

Vlada Srbija imaće i jednu ministarku koja se javno izjašnjava kao osoba homoseksualne orijentacije. Ona to ne krije i s ponosom govori. Ona je toliko fina i ljupka, rekla mi je: „Predsedniče, ako vam to smeta, sigurna sam da će o tome sada govoriti”. A ja sam joj odgovorio: „Ne, mene zanima samo tvoj rezultat, a znam koliko si stručna i vredna” (Blic, 2016, na mreži).

Pozivajući se na „gej ponos” koji Brnabić pokazuje tako što ne krije svoju seksualnu orijentaciju, Vučić je prvi put spomenuo LGBT pokret u afirmativnom kontekstu i pozicionirao Brnabić u okvire građanske platforme čiji je cilj da se proširi spektar onih koji imaju legitiman pristup ljudskim pravima. Ne samo da je nova članica vlade obeležena kao „osoba”, nego je odmah i feminizovana kao „fina i ljupka” (Aničić, 2018). Pošto je fiksirao njen rod, a zatim njenu

14 Osvrnuvši se na otpor nominaciji Brnabić unutar njegove stranke i koalicije, Vučić (B92, 2017: na mreži) je izjavio: „Razumeo sam njihovu bojazan za moj rejting. Jedan divan čovek koji potiče iz svešteničke porodice je rekao da je to za njega teško, ja sam ga onda zamolio, a on je rekao da će zbog mene glasati za. Ana je dobro stvorenje, dobar čovek, neko ko zna kako stvari u upravi funkcionišu, nasledila je punu kasu i želim joj da bude još punija jer ima uslova za to [...] Rekao sam ja Palmi da se ne slažem s njim. Palma je bio veoma korektan u odnosu prema Vladi Srbije, ja se nadam da će on svoj stav da promeni. Ja ga molim da svoj stav promeni. Ja mogu da razumem, Rističević mi je rekao da nikada neće biti za gej paradu, rekao sam mu da ni mene neće naći tamo, da to nije moj svet, ali da to mora da se dozvoli. Kako da ne pustimo ljude koji hoće u skladu sa zakonom organizovanim skupom da pokažu sebe”.

15 Ovo naravno ne znači da je Vučić uspeo da obezbedi apsolutnu poslušnost ili – još manje – prihvatanje homoseksualnosti među članovima Vlade. Na primer, ministar Nenad Popović, zabrinut zbog demografske situacije u Srbiji, izjavio je u maju 2018: „U trenutku kada se kao država borimo na sve načine da podržimo rađanje, iz Hrvatske nam uvoze gej slikovnice! To pod hitno treba zaustaviti! Moramo da stanemo na put onima koji žele da nas ubede da je u redu da ”Roko ima dve mame, a Ana dvojicu tata” (B92, 2018: na mreži). Brnabić je osudila ovu izjavu rekavši da bi želela da stavi tačku na temu o odnosu homoseksualnosti i nataliteta (Santovac, 2018).

seksualnost predstavio kao izvor ponosa, Vučić je Brnabić učinio prihvatljivijom za uznemireno biračko telo i kroz motiv „stručnog i vrednog” profesionalca koji verovatno neće ozbiljnije ugroziti srpski rodni režim (Aničić, 2018).

U tom smislu, kao bliska saradnica i sledbenica predsednika Vučića koji je, po njenim rečima, trebalo da „ima ulogu mentora nad premijerom u prvih nekoliko meseci” (Danas, 2017: na mreži), Brnabić nije propuštala prilike da ispolji svoju privreženost „srpskoj stvari” koja opet nije mogla da prođe bez rasističkih konotacija. Tako se krajem maja 2019, komentarišući nepovoljan izveštaj Evropske komisije o statusu demokratije u Srbiji, Brnabić osvrnula na predstavnike kosovske vlasti i rekla (istinomer, 2019: na mreži):

Ono što mene najviše plaši je što imate posla sa racionalnim ljudima. Sa najgorom vrstom populista. Sa ljudima, mislim, koji i jesu bukvalno izašli iz šume. To su ljudi, neki od tih su ljudi teroristi koji nisu osuđeni, bili su optuženi, bili su u Haškom tribunalu, nisu osuđeni samo zato što su u tom procesu svi svedoci pobijeni. I kako mi sada da znamo šta će oni sledeće uraditi sutra? Njima je svejedno da li je tamo rat ili nije. To je ono što mene plaši.

Mada je Brnabić imala na umu gerilski karakter UČK-a, ovako nesmotrena izjava brzo je aktivirala rasističke diskurse o Albancima koji su u srži srpskog nacionalizma (Stakić, 2019; trtworl, 2018). Reči Brnabić su ne samo izazvale oštru reakciju vlade Kosova, već i pokrenule široku *online* kampanju čiji je cilj bio da se ukaže na rasistički aspekt odnosa države Srbije prema kosovskim Albancima.

Štaviše, kao i ranije, Vučić je i ovog puta branio Brnabić insistirajući na njenoj posvećenosti političkom i ekonomskom razvoju Srbije. U takvim prilikama, patrijarhalna hegemonija, oličena u zaštitničkoj, skoro očinskoj, figuri trijumfovala je nad kapacitetom lezbejstva da o sebi govori. I kada je predstavio u ulozi nove ministarke i kada je predložio za premijerku, Vučić je govorio u ime Ane Brnabić i autovao je ne upotrebivši reč „lezbejka” (vidi Mladenović, 2019a).¹⁶ Veća zastupljenost reči „gej” – koju, čini se, preferira i sama Brnabić (npr. u Wintour, 2017) – u medijskom izveštavanju o premijerki, potcrtava granice Vučićevih *pinkwashing* strategija i otkriva ostatke lezbofobnog zazora koji izmiču emancipatornim merama primenjenim „odozgo nadole”. Termin „gej”, upotrebljen da se njime označi lezbejka – naročito kada to čini autoritarni muškarac nekada visoko pozicioniran u radikalno desnoj političkoj organizaciji – ukazuje na žilavost gej patrijarhata i na način na koji su navodno univerzalna postignuća pokreta za neheteroseksualno oslobođenje omeđena rodnom. Pristajući na to da bude opetovano autovana od strane Vučića, Brnabić se povinivala patrijarhalnom autoritetu (Gligorijević, 2017; Maljković, 2017) koji nije samo okrnjio njenu moć da politički dela, već je i udaljio od feminističkog angažmana i ograničio kapacitet javno priznatog lezbejstva da se razume kao

16 Vučić je jednom prilikom ipak upotrebio reč „lezbejka” govoreći o Brnabić. Posle susreta sa episkopima Srpske pravoslavne crkve u maju 2019, Vučić je izjavio: „Kada sam im rekao da to što oni tvrde ne piše u Rezoluciji 1244, neki su pitali što sam postavio lezbejku za premijera’ [...] – Zato što je više uradila nego mnogi vaši ‘veliki Srbi’” (Republika, 2019: na mreži).

aktivistički čin s progresivnim potencijalom. Primarni cilj „humanizacije” Ane Brnabić i obuzdavanja lezbofobije koja prati njenu javnu vidljivost postignut je plaćanjem visoke cene: njeno lezbejstvo je ispražnjeno od političke supstance i „ugurano” u postojeće patrijarhalne matrice koje ga čine neupotrebljivim u borbi za rodnu i (nehetero)seksualnu emancipaciju.

Klasne privilegije i pravna (ne)vidljivost

Ako spremnost Ane Brnabić da se potčini patrijarhalnoj moći predstavlja jedan aspekt njene udaljenosti od nasleđa (jugoslovenskog) feminizma, drugi je povezan s njenim nedovoljno reflektovanim klasnim statusom koji takođe limitira njen kapacitet da se pojavi u svojstvu nositeljke progresivne društvene promene. Karijera Ane Brnabić razvijala se u korporativnom sektoru, uključujući međunarodne organizacije, američke konsultantske firme, kao i poslovanje stranih investitora u Srbiji. Pre nego što je postala ministarka, vodila je kompaniju Continental Wind Serbia upravljajući investicijama vrednim 300 miliona dolara (Gligorijević, 2017). Takva profesionalna pozadina čini je različitom od većine duboko osiromašene i ostarele populacije¹⁷ u zemlji u kojoj su prosečna mesečna primanja u januaru 2020. iznosila oko 550 američkih dolara. Imajući ovo u vidu, nije iznenađujuće da je u anketi posvećenoj očekivanjima od angažmana Ane Brnabić u politici, jedna lezbejka iz Beograda izjavila da:

Nisam sigurna koliko će ona doprineti ostvarenju ciljeva LGBT populacije (koji bi mogli uticati na mene), upravo zbog toga što se oseća distanca između nje i LGBT zajednice u Srbiji. Mislim da ona nije svesna problema sa kojima se svakodnevno susreću kvir ljudi u Srbiji. A i kako bi, ipak ona ne spada u onih 98 odsto članova LGBT zajednice koji nemaju sreću da studiraju u inostranstvu, vode državne poslove i plivaju u parama (Teodora, Vice, 2017: na mreži).

I zaista, kao članica vlade, Brnabić je ostavila malo prostora za sumnju o tome koji će kurs zauzeti kako bi državnu upravu učinila efikasnijom. Tako je u maju 2017, govoreći o neophodnosti reformisanja srbijanskog obrazovnog i zdravstvenog sistema, kao i sistema socijalne zaštite, navela da će „država morati da zatvori škole koje imaju po jednog ili dvoje učenika”, kao i „da će reforme u prosveti voditi i smanjenju broja nastavnika”. Tom prilikom osvrnula se i na pregovore sa sindikatima i istakla da „nažalost neće biti moguće postići saglasnost sa svima” i da će „biti potrebno doneti političku odluku” koja bi mogla izazvati proteste pojedinih sindikata (NSPM, 2017: na mreži). Označivši ovakve i druge slične politike „srpskim tačerizmom”, Dinić (2017) tvrdi da je Brnabić u velikoj meri zanemarila interese najranjivijih segmenata srpskog društva. Kako bi Srbiju učinila primamljivom destinacijom za strane investicije, vlada je poslednjih godina podrivala ekonomski status radništva, a Brnabić je

17 Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju procenjuje da je između 2007. i 2016. Srbiju napustilo pola miliona ljudi (Bukvić, 2019).

nastavila i osnažila taj trend (Marks21, 2017).¹⁸ Neoliberalne intervencije – što može delovati paradoksalno u ovom slučaju – teže pogađaju one koji su izloženi ukrštajućim opresijama, kao što i primećuje Asja (Vice, 2017, na mreži), lezbejka uključena u anketu o očekivanjima vezanim za premijerski mandat Ane Brnabić:

To što je premijerka lezbejka ne znači mnogo kada se uzmu u obzir politike koje će sprovesti i kome će biti poslušna. Jako je promišljeno staviti pripadnicu manjine na mesto s kog će nastaviti da se sprovede neoliberalne mere, koje u patrijarhalnom i homofobičnom društvu disproporcionalno utiču na te iste manjine. Naravno, jasno je da ona ne deli iskustva sa prosečnom ženom i/ili lezbejkom u Srbiji, zato je i imala mogućnost da izabere da bude tu gde jeste.

Klasna udaljenost Ane Brnabić od „prosečne žene i/ili lezbejke” postala je još veća kada je 20. februara 2019. objavljeno da je njena partnerka Milica Đurđić rodila dečaka (Stubley, 2019). Dok je, s jedne strane, ovaj događaj poslužio kao još jedna prilika za izlive lezbofobnog nasilja, u okviru koga je Brnabić često „heteroseksualizovana” kao „otac” koji nije uložio mnogo napora u „pravljenje” deteta (Pisker, 2019), Brnabić je takođe dobila nedvosmisleni podršku – uglavnom opet – od onih od kojih se do pre samo nekoliko godina takva podrška ne bi mogla očekivati.¹⁹ Predsednik Vučić joj je hitro čestitao (Kurir, 2019a), dok je ministarka Zorana Mihajlović naglasila da se deca ne smeju instrumentalizovati u svakodnevnom političkim razmiricama (Kurir, 2019b).²⁰ Mada je odluka Ane Brnabić i njene partnerke da imaju dete stvorila uslove da veliki deo građana Srbije počne da misli drugačije o homoseksualnim zajednicama, ona se dogodila u kontekstu u kom LGBT parovi nemaju pravnog osnova za brak, partnerstvo, veštačku oplodnju ili usvajanje dece.²¹ Drugim rečima, posle celog premijerskog mandata Ane Brnabić i dalje nema zakonskog akta koji bi uspostavio pravnu vezu između Brnabić i novorođenog deteta. Iako su Brnabić i Đurđić podstakle neviđeno medijsko interesovanje za lezbejsko roditeljstvo, ipak su homoseksualna partnerstva i deca koja u njima odrastaju ostala pravno nevidljiva. Ova neobična situacija, u kojoj lezbejska premijerka

18 U poslednjih 12 godina 440 radnika je u Srbiji izgubilo život na radnom mestu (Bukvić, 2018).

19 Lezbofobni komentar koji je verovatno dobio najviše pažnje vezuje se za Sergeja Trifunovića, između ostalog i jednog od predvodnika opozicije. On je na Twitter nalogu napisao „Deca u Africi gladuju, a dete Ane Brnabić se rasipa sa četiri sise” (Pisker, 2019: na mreži).

20 Međutim, upravo je kampanja Srpske napredne stranke i njenih partnera za parlamentarne izbore 2020. godine bila nazvana „Za našu decu“. Uključivala je i kasnije zabranjeni spot u kom se pojavljuje dete (Danas, 2020).

21 Srbija je prešla dug put od marta 1995. kada je lezbejska aktivistkinja Jelica Todosijević (1995/2003: na mreži) napisala: „U homofobnoj atmosferi u kojoj živimo, nemoguće je i da se ponadamo da bi neko mogao da pokuša da razume lezbejsku majku koja traži pravo da se stara o svom detetu. Lezbejke se smatraju nemoralnim, neodgovornim, mentalno poremećenim i opasnim. [...] U stalnom strahu od toga da će biti otkrivene, lezbejske majke su u „duplom ormaru” – kriju svoju seksualnost od države, ali i od svojih roditelja, dece, kolega i prijatelja. Mnoge lezbejke u Srbiji imaju decu, ali žive što je tiše moguće, često se žrtvujući za svoju decu”.

razotkriva i učestvuje u diskriminaciji društvene grupe kojoj i sama pripada otvoreno uživajući klasne privilegije, podstakla je aktivistkinje Labrisa (2019: na mreži), organizacije za lezbejska prava, da objave izjavu u kojoj kažu:

Srbija ostaje zemlja u kojoj premijerka, mada dobija čestitke predstavnika vlasti, ne može biti upisana kao roditeljka u izvod iz matične knjige rođenih svog sina, ne može ga upisati u vrtić, odvesti na odmor preko granice, niti ga posetiti u bolnici kao članica porodice.

Ova izjava ukazuje na niz roditeljskih obaveza i mogućnosti na koje Brnabić formalno nema pravo u odsustvo relevantnog zakonodavstva, ali i prenebregava činjenicu da su Brnabić i Đurđić već (bile) u poziciji koja im dopušta da zaobilaze zakon. Njihov slučaj pokazuje da se u kontekstu obeleženom društvenim nejednakostima i nepoštovanjem zakona, lezbejsko roditeljstvo svodi na pitanje klasnog statusa odnosno političkog položaja.

Međutim, iako je odluka Brnabić da izbegne intenzivniji zakonodavni angažman koji bi senzacionalistički fokus s njenog privatnog života pomerio ka polju poboljšanja pravnog i društvenog položaja pripadnika i pripadnica LGBT populacije, ipak postoji pravac lezbejskog aktivizma koji smatra da Brnabić – upravo zbog otvorenog lezbejstva – obavlja važan politički posao za lezbejke koje žive u manje privilegovanim uslovima. U tom smislu, Lepa Mladenović (2019b: na mreži) kaže:

Sve mi koje imamo drugarice u malim gradovima znamo kako se tresu dve lezbejke kada se uhvate za ruke na ulici. Sve mi kojima je stalo do svake lezbejke znamo da mnoge ne mogu ni tu reč na L da izgovore, jer je kontaminirana mizoginom odvratnošću, pa devojke kažu *ja sam gej, ja sam u fazonu, ja sam drugačija*. [...] Dakle, ja kao privilegovana lezbejka feministkinja iz glavnog grada ne mogu da kažem da mi je svejedno da li je premijerka lezbejka ili nije, kad znam da je mnogim devojkaama u teškim životnim uslovima upravo ona svetla tačka. Njihovi roditelji glasaju za ljude koji su sada na vlasti, a onda je ćerkama lakše da sa njima pregovaraju o svom erotskom izboru. Dakle, nije mi svejedno da li je na mestu premijera debeli beli muškarac seksista ili klasna bela lezbejka, bez obzira što se u potpunosti suprotstavljam politici vladajuće partije. I baš u toj totalnoj društvenoj nelogičnosti je hrabro biti lezbejka mama van legalne veze. Onda znamo da je dan donošenja pravednijih zakona sve bliži.

Poslednje decenije srbijanske i regionalne istorije zaista svedoče o nizu belih seksista u čijim se rukama nalazila velika moć. Bolno nasleđe patrijarhalne dominacije i s njom povezane opresije može pomoći da se objasni prednost koju Mladenović daje lezbejki na politički nominalno značajnoj funkciji čak i u slučaju u kom ona ostaje udaljena od većine lezbejske populacije. Mada je ova podozrivost prema moćnim muškarcima razumljiva, nije sasvim jasno zašto bi se oni neizbežno zamišljali kao „debeli”, posebno ako takva predstava o seksistički orijentisanom muškarcu dolazi iz feminističkih krugova privrženih problematizovanju društvenih hijerarhija zasnovanih na fizičkoj sposobnosti ili

izgledu.²² Ovdje se debljina uparuje sa seksizmom kako bi se potcrtala njegova neprihvatljivost,²³ pa se „debeli muškarac seksista” dodaje nizu zazornih figura i tako se zajedno s „ružnom lezbejkom”, „pohotnim i nasilnim crncem“ i „divljim Albancem” uključuje u afektivno zasićenu *petlju zazora* koja prati politički angažman Ane Brnabić.

Zaključak

Jezik mržnje koji okružuje Anu Brnabić svedoči o tome da je lezbejska premijerka – kako se i moglo očekivati – dotakla naročito osetljiv živac i ustalasila naslage normalizovane opresije. Ovo nije učinila „samo” kao lezbejka, već zbog neobične kombinacije privatnih i političkih okolnosti: ona je klasno privilegovana lezbejka podržana od strane patrijarhalnog muškarca koja čak dobija i dete u pravnom vakuumu u kom lezbejska partnerstva nisu ozakonjena. Iskorišćena kao navodni pokazatelj demokratije i poštovanja LGBT prava, Brnabić se našla usred polarizovane javne sfere u koju je na do tada neviđen način unela dimenzije klase, roda i seksualnosti potvrdivši koliko je srbijanski javni prostor natopljen lezbofobnim, nacionalističkim i rasističkim predrasudama.

Neuobičajeno brz uspon Ane Brnabić, žene koja ne krije svoju neheteroseksualnu orijentaciju uz lestvicu javne vidljivosti u patrijarhalnom i homofobnom kontekstu današnje Srbije, ne može se odvojiti od sposobnosti poluperiferije da proizvodi neočekivane političke obrte (Blagojević, 2009). Ova odlika poluperifernog političkog života – „konstantno učvoravanje i upetljavanje vremena” koja vodi ka stihijskim umesto ka sekvencijalnim etapama u razvoju aktivističkih poduhvata (Mizielinska i Kulpa, 2011: 5), postaje posebno očigledna kada se postsocijalistička i postratna Srbija uporedi s drugim zemljama koje su do sada imale otvoreno neheteroseksualne premijere/premijerke (Belgija, Island, Luksemburg i Irska). U svim ovim državama, lezbejski i gej predsednici vlade, dakle lideri koji nose ključnu političku odgovornost, pojavili su se kao vrhunac dugoročnog LGBT aktivističkog zagovaranja. Takva mobilizacija nije samo proizvela zakone koji su izjednačili pravni status heteroseksualnih i neheteroseksualnih građana i građanki, nego je i smanjila razmere društvene homofobije. Na primer, istopolna partnerstva su dozvoljena u Luksemburgu 2004. godine (brak 2015), deceniju pre nego što je Gzavije Betel (Xavier Bettel) postao premijer 2013. Slično tome, procenat građana Islanda koji podržavaju istopolni brak bio je 82,3 2005, četiri godine pre nego što je Johana Sigurdadotir (Jóhanna

22 Lezbejski pokret uložio je mnogo napora u problematizaciju negativnih predstava gojaznosti. Na primer, Elana Dajkvomon (Elana Dykewomon), američka lezbejska aktivistkinja, poznata je po „debelom feminizmu” (fat feminism) i zbirci pesama *Stvarno debela žena* (The Real Fat Woman) (Dykewomon, 2014).

23 Medouz (Meadows, 2018) pokazuje da je odvratnost koja se povezuje s gojaznošću toliko uvrežena da je ljudi koji su joj izloženi često i ne primećuju kao stigmatizirajuću. Štaviše, Danielsdotir i dr. (Danielsdóttir i dr., 2010) su utvrdili da većina kampanja pokrenutih s ciljem povećanja prihvatljivosti gojaznih ljudi, odnosno smanjenja negativnih emocija usmerenih prema njima, nije dala očekivane rezultate. To svedoči o žilavosti psihosocijalne dinamike koja je u osnovi te vrste isključivanja.

Sigurðardóttir) postala prva lezbejska premijerka u svetskoj istoriji (Digoix i dr., 2016; Stojanović, 2017). Dosledan aktivistički angažman nije samo omogućio da neheteroseksualni političari zauzmu najvažnije upravljačke pozicije, već je učinio i da zakonske mere zažive i prošire se po društvenom polju. Na taj način, homoseksualnost je sve više oslobođana od moralno negativnih konotacija, pa je postalo jasno da ona nije inherentno povezana ni sa jednom ideološkom opcijom (odnosno da se politički savezi zasnivaju na ideologiji više nego na identitetu).

S druge strane, pak, skoro da ne postoji veza između političkog uspona Ane Brnabić i delovanja sada uglavnom profesionalizovanih feminističkih i LGBT organizacija fragmentisanih po političkim, identitetskim i ličnim linijama. Kakav je bio slučaj i sa dekriminalizacijom homoseksualnosti 1994, još jedan ključni događaj u srbijanskoj LGBT istoriji nije u direktnoj korelaciji s aktivnostima „pokreta”,²⁴ već se pojavljuje kao rezultat nametanja, odnosno želje autoritarnog lidera za koga se ne bi moglo reći da mu neheteroseksualna emancipacija leži na srcu (Bilić, 2016b). Profesionalizovani angažman u nevladinom sektoru posvećenom ljudskim pravima, koji u većini slučajeva deklarativno stremi destabilizaciji a u praksi često perpetuira isključujuće matrice ugrađene u temelje društvenog života na postjugoslovenskom prostoru (Bilić, 2015), nije mogao da proizvede lezbejsku premijerku privrženju feminističkoj stvari. Ipak, dve decenije aktivističkog organizovanja uspele su da elemente neheteroseksualne vidljivosti drže u javnoj sferi i da na taj način ublaže „udar” izazvan izborom Ane Brnabić za predsednicu vlade. Iako se ona, dakle, ne može smatrati zaslugom „pokreta”, ipak se njena pozicija ne bi mogla zamisliti da se homonacionalističke dimenzije evropskih integracija nisu ispreprele s različitim oblicima lokalnog aktivističkog delovanja koje je podstaklo srbijansku populaciju da otpočne proces navikavanja na neheteroseksualna tela (Maljković, 2016).

Kada se već našla u tako neočekivanom položaju, Brnabić je omogućila da se pokrene pitanje o tome u kojoj će meri pomoći konsolidaciji i prihvatanju seksualnih praksi koje izlaze iz okvira heteronormativnog kanona. Koliko bi ona, kao „događaj” bez presedana u društvenoj istoriji postjugoslovenskog regiona, mogla doprineti da Srbija postane manje homofobna i mizogina zemlja? Nedugo posle početka njenog mandata, bilo je jasno da se politički potencijal neheteroseksualnosti/lezbejstva razara kroz kooptaciju u patrijarhalni režim koji je decenijama bio meta feminističke kritike. Činjenica da je Ana Brnabić mogla da *priusti* – i u finansijskom i u pravnom smislu – da ima dete u lezbejskom partnerstvu, nije samo privremena privilegija koja će se neutralisati budućim zakonskim rešenjima, već je izraz strukturnih nejednakosti produbljenih decenijama devastirajuće privatizacije, osiromašenja i korupcije.

To što lezbejka simbolički stoji na kraju bolne tranzicije iz socijalizma u kapitalizam, zvuči manje iznenađujuće ako se u obzir uzme Sirsov (Sears, citiran u Sernatinger & Echeverria, 2013: na mreži) argument da se društveni položaj nekih segmenata gej i, u manjoj meri, lezbejske populacije znatno popravio „u

24 Erozija afiniteta između lezbejstva i feminizma u slučaju Ane Brnabić posve je različita od npr. političkog angažmana Nataše Sukić, lezbejske aktivistkinje koja je 2014. bila kandidatkinja za gradonačelnicu Ljubljane na listi Ujedinjene levice.

vreme kad su svi drugi pokreti za progresivnu promenu suzbijani”. Homoseksualci koji raspolazu finansijskim i socijalnim kapitalom i spremni su da uđu u homonormativne društvene formacije zasnovane na binarnim partnerstvima i potrošnji, napredovali su u kontekstu u kom je život na globalnoj razini postao nesigurniji kroz prekarizaciju sfere rada (uključujući marginalizaciju sindikalnog organizovanja i smanjivanje prava radnika), povećanje nivoa rasizma i populizma, i generalnu komodifikaciju društvenog sveta. Ovaj „neintuitivni” napredak odigrao se, naravno, zahvaljujući naporima gej i lezbejskih aktivista i aktivistkinja, ali ipak najviše u onim domenima neheteroseksualnog života koji su „najkompatibilniji s kapitalizmom” (kakvi su binarno partnerstvo, brak, neka radna prava i životni stil; Sears, citiran u Sernatinger & Echeverria, 2013: na mreži).

U tom smislu, globalni procesi učvršćivanja neoliberalnog kapitalizma kaleme se na jaka patrijarhalna strujanja koja su skrajnula nasleđe socijalističkog feminizma u postjugoslovenskim državama. Bliska povezanost i čak potčinjavanje Ane Brnabić patrijarhalnom autoritetu ukazuje na to koliko je postjugoslovenski feministički angažman depolitizovan kroz institucionalizaciju i profesionalizaciju (Kašić, 2016). Više nego što je njen mandat bez stvarne političke moći za nju samu „propuštena šansa”, Brnabić je, pre svega, „propuštena šansa” ovdašnjeg feminističkog pokreta da neheteroseksualnu borbu artikuliše na interseksionalno osetljiv način koji bi uključivao i prevazilazio fokus na emancipatorno zakonodavstvo. Kako ne postoji feministička infrastruktura koja bi kanalisala do sada neviđene impulse lezbejske vidljivosti stvorene pojavljivanjem Ane Brnabić u javnoj sferi (a uzimajući u obzir žilavost režima lezbofobne/homofobne diskriminacije i krhkost progresivnih promena na poluperiferiji, Blagojević, 2009), ona će verovatno ostati samo „incident” koji je kratkoročno proširio repertoar predstava žena u srbijanskom političkom i društvenom kontekstu.

Reference

- Aničić, Andrijana. 2018. The common language of discipline: Nesting pedagogy and alternative subject positions in power in Serbia. *Belgrade English Language and Literature Studies*, 10, 229-258.
- B92. 2017. Vučić: Želja bila da predložim Brnabić, plašio sam se SNS. Preuzeto sa https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=06&dd=20&nav_category=11&nav_id=1274236
- B92. 2018. Oglasio se ministar: Ne želim ‘dve mame’ i ‘dvojicu tata’. Preuzeto sa https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=05&dd=03&nav_category=11&nav_id=1388522
- Baker, Catherine. 2018. *Race and the Yugoslav region: Postsocialist, postconflict, postcolonial?* Manchester: Manchester University Press.
- Bilić, Bojan. 2016a. (ur.). *On the Rainbow Way to Europe: LGBT Activism and Europeanisation in the (Post-)Yugoslav Space*. London: Palgrave Macmillan.
- Bilić, Bojan. 2016b. Whose pride? The ‘LGBT community’ and the organisation of Pride Parades in Serbia, u: Sloopmaeckers, Koeni dr. (ur.). *The EU*

- Enlargement and Gay Politics: The Impact of Eastern Enlargement on Rights, Activism and Prejudice*. London: Palgrave Macmillan.
- Bilić, Bojan. 2015. *Borile smo se za vazduh: (Post)jugoslovenski antiratni aktivizam i njegovo nasleđe*. Zagreb: Documenta, Kuća ljudskih prava, i Jesenski& Turk.
- Bilić, Bojan i Stubbs, Paul. 2016. Beyond EUtopian promises and disillusion, u: Bilić, Bojan (ur.), *LGBT Activism and Europeanisation in the (Post-)Yugoslav Space: On the Rainbow Way to Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Bjelić, Dušan. 2016. Bulgaria's Zionism, the colonisation of Palestine and the question of Balkan postcoloniality. *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies*, 19, 2, 218-237.
- Blagojević, Marina. 2009. *Knowledge production at the semiperiphery: A gender perspective*. Belgrade: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Blic. 2016. Vučić: Gej ministarka u Vladi. Preuzeto sa <http://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-gej-ministarka-u-vladi/8lfqn53>
- Blic. 2018. Jukom: Doneta prva presuda za zločin iz mržnje. Preuzeto sa <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/jukom-doneta-prva-presuda-za-zlocin-iz-mrznje/b72nfb8>
- Buden, Boris. 2012. *Zona prelaska: O kraju postkomunizma*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Bukvić, Lj. 2018. Niko nije krivično odgovarao za smrt 39 radnika. *Danas*. Preuzeto sa <http://www.danas.rs/drustvo/niko-nije-krivicno-odgovarao-za-smrt-39-radnika>
- Bukvić, Lj. 2019. Za 11 godina iz Srbije se odselilo 500.000 ljudi. *Danas*. Preuzeto sa <https://www.danas.rs/ekonomija/za-11-godina-iz-srbije-se-odselilo-500-000-ljudi/>
- Butler, Judith. 1990/1999. *Gender Trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York and London: Routledge.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies that matter: On the discursive limits of "sex"*. New York: Routledge.
- Colpani, Gianmaria i Habed, Adriano José. 2014. "In Europe it's different": Homonationalism and peripheral desires for Europe, u: Ayoub, M. Phillip i Paternotte, David (ur.). *LGBT activism and the Making of Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Danas. 2020. REM zabranio spot SNS-a u kojem se pojavljuje dete. Preuzeto sa <https://www.danas.rs/politika/izbori-2020/insajder-zabranjen-spot-sns-a-u-kojem-se-pojavljuje-dete/>
- Danas. 2017. Brnabić: Vučić da ima ulogu mentora nad premijerom. Preuzeto sa <http://www.danas.rs/politika/brnabic-vucic-da-ima-ulogu-mentora-nad-premijerom/>
- Danielsdóttir, Sigrén i dr. 2010. Anti-fat prejudice reduction: A review of published studies. *Obesity Facts*, 3, 1, 47-58.
- Digoix, Mariei dr. 2016. Sexual orientation, family and kinship in France, Iceland, Italy and Spain. Preuzeto sa <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2016/08/WP54Digoixetal2016.pdf>
- Dinić, Rastislav. 2017. Jedan razlog protiv. Preuzeto sa <https://pecanik.net/jedan-razlog-protiv>

- DW. 2018. Serbian PM Ana Brnabic: Srebrenica 'a terrible crime', not genocide. Preuzeto sa <http://www.dw.com/en/serbian-pm-ana-brnabic-srebrenica-a-terrible-crime-not-genocide/a-46307925>
- Dykwomom, Elana. 2014. In search of the fabled fat woman. *Fat Studies: An Interdisciplinary Journal of Body Weight and Society* 3, 1, 1-5.
- Espresso. 2018. Želim da te zatvore u Zadrugu s Afroamerikancem puštenim iz zatvora. Preuzeto sa <http://www.espreso.rs/vesti/politika/293377/zelim-ti-da-te-mitrovic-zatvori-u-zadrugi-veselinovic-zestoko-isprozivao-premijerkusrbije-pa-obrisao-tvit>
- Gligorijević, Jovana. 2017. Ana Brnabić, kao prva lezbejka na čelu srpske vlade, može razveseliti samo feministice početnice. Preuzeto sa <http://www.forum.tm/vijesti/ana-brnabic-kao-prva-lezbijka-na-celu-srpske-vlade-moze-razveseliti-samo-feministice>
- Gramlich, John. 2019. The gap between the number of blacks and whites in prisons is shrinking. Preuzeto sa <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/04/30/shrinking-gap-between-number-of-blacks-and-whites-in-prison>
- Hale, Chelsea i Matt, Meghan. 2019. The intersection of race and rape viewed through the prism of a modern-day Emmett Till. Preuzeto sa <https://www.americanbar.org/groups/litigation/committees/diversity-inclusion/articles/2019/summer2019-intersection-of-race-and-rape/>
- HLC. 2017. Crime in Štrpci: Families without justice for 24 years. Preuzeto sa www.hlc-rdc.org/?p=33415&lang=de
- Istinomer. 2019. Imamo posla sa racionalnim ljudima koji su izašli iz šume. Preuzeto sa <https://www.istinomer.rs/izjava/imamo-posla-sa-racionalnim-ljudima-koji-su-izasl-iz-sume/>
- Jarić, Isidora i Krek, Maja. 2019. T (trans* vs terf) trek: Feminism and the frontier of womanhood. u: Čičkarić, Lilijana i Mršević, Zorica (ur.). *Contemporary Issues and Perspectives on Gender Research*. Beograd: Institut za društvena istraživanja.
- Jovanović, Miloš. 2020. LGBT osobe u Srbiji: Između formalnog prihvatanja i neformalnog odbacivanja. *Teme*, 44, 1, 139-157.
- Jovanović, I., & Mihajlović, P. 2014. Đilas: Sad znam gde sam grešio. Preuzeto sa www.blic.rs/vesti/politika/djilas-sad-znam-gde-sam-gresio/g6n2p3l
- Kašić, Biljana. 2016. 'Unsettling' women's studies, settling neoliberal threats in the academia: A feminist gaze from Croatia. *Women's Studies International Forum*, 54, 129-137.
- Kristeva, Julia. 1982. *Powers of horror: An essay on abjection*. New York: Columbia University Press.
- Kulpa, Robert. 2014. Western leveraged pedagogy of Central and Eastern Europe: Discourses of homophobia, tolerance, and nationhood. *Gender, Place, & Culture: A Journal of Feminist Geography*, 21, 4, 431-448.
- Kurir. 2019a. Vučić čestitao sina premijerki Brnabić. Preuzeto sa <http://www.kurir.rs/vesti/politika/3209175/vucic-cestitao-sina-premijerki-brnabic>
- Kurir. 2019b. Zorana stala uz Anu. Preuzeto sa <http://www.kurir.rs/vesti/politika/3209117/zorana-stala-uz-anu>

- Kurir. 2018. Anu Brnabić zatvorite u Zadrugu sa obdarenim crncem: Monstruoza izjava Đilasovog čoveka. Preuzeto sa <http://www.kurir.rs/vesti/politika/3124393/anu-brnabic-zatvorite-u-zadrugu-sa-obdarenim-crncem-monstruoza-izjava-djilasovog-coveka>
- Labris. 2019. Saopštenje povodom rođenja deteta Ane Brnabić i Milice Đurđić. Preuzeto sa <http://www.labris.org.rs>
- Laufer, Milica & Jovanović, Andrea. 2017. Srbija više nikad neće biti ista: Razgovor s Jelisavetom Blagojević. Preuzeto sa <http://milicamagazine.com/sr/srbija-vise-nikad-nece-biti-ista>
- Maljković, Dušan. 2019. Transgender trouble: Women between sisterhood by blood and gender (self)creation, u: Čičkarić, Lilijana i Mršević, Zorica (ur.). *Contemporary Issues and Perspectives on Gender Research*. Beograd: Institut za društvena istraživanja.
- Maljković, Dušan. 2016. Queer struggles and the left in Serbia and Croatia: An afterword, u: Bilić, Bojan i Kajinić, Sanja (ur.). *Intersectionality and LGBT activist politics: Multiple Others in Croatia and Serbia*. London: Palgrave Macmillan.
- Marks21. 2017. Nova premijerka, stara politika. Preuzeto sa <https://marks21.info/nova-premijerka-stara-politika>
- Meadows, Angela. 2018. Discrimination against fat people is so endemic, most of us don't even realise it's happening. Preuzeto sa <https://theconversation.com/discrimination-against-fat-people-is-so-endemic-most-of-us-dont-even-realise-its-happening-94862>
- Mizelińska, Joanna, & Kulpa, Robert. 2011. 'Contemporary peripheries': Queer studies, circulation of knowledge and East/West divide. In R. Kulpa and J. Mizelińska Eds., *De-Centring Western Sexualities: Central and East European perspectives* pp. 11-26. London: Ashgate.
- Mladenović, Lepa. 2019a. Lesbian mothers and the Serbian government. Preuzeto sa <https://europeanlesbianconference.org/lesbian-mothers-and-the-serbian-government-by-lepa-mladjenovic>
- Mladenović, Lepa. 2019b. Lezbejka mama i ova država. Preuzeto sa <https://pescanik.net/lezbejka-mama-i-ova-drzava>
- NSPM. 2017. Ana Brnabić: Država će zatvoriti škole sa malim broje đaka i smanjiti broj nastavnika. Preuzeto sa <http://www.nspm.rs/hronika/ana-brnabic-najavljuje-zatvaranje-skola-sa-jednim-ili-dva-djaka-i-smanjenje-broja-nastavnika.html>
- Pešić, Vesna. 2017. Ana je tu. Preuzeto sa <https://pescanik.net/ana-je-tu>
- Petrović, Dragoljub. 2009. Četiri zida. *Danas*. Preuzeto sa www.danas.rs/kolumna/dragoljub-petrovic/cetiri-zida-2
- Petrović, Jelena. 2016. Martinović o homoseksualcima, Gojković suflira 'Ana je tu'. Preuzeto sa <http://rs.n1info.com/Vesti/a216817/Martinovic-o-homoseksualcima-Gojkovic-suflira-Ana-je-tu.html>
- Piplmetar. 2017. Brat Pantela se oglasio povodom prozivki da liči na Anu Brnabić. Retrieved from <https://www.piplmetar.rs/brat-pantela-se-oglasio-povodom-prozivki-da-lic-i-na-anu-brnabic/>

- Pisker, L. 2019. When the birth of a child becomes an excuse for a cheap joke. Preuzeto sa <https://newsmavens.com/special-review/1085/when-the-birth-of-a-child-becomes-an-excuse-for-a-cheap-joke>
- Pražić, Ivana. 2018. Pristojno bela Srbija. Preuzeto sa <https://pescanik.net/pristojno-bela-srbija>
- Rasmussen, Eric Dean. 2004. Liberation hurts: An interview with Slavoj Žižek. Preuzeto sa <https://electronicbookreview.com/essay/liberation-hurts-an-interview-with-slavoj-zizek/>
- Republika. 2019. Neke vladike pitale – a što si postavio lezbejku za premijera. Preuzeto sa <https://www.republika.rs/vesti/srbija/136348/neke-vladike-pitale-sto-postavio-lezbejku-premijera-vucic-sednici-parlamentna-otkrio-detalje-nedavnog-sabora-spc>
- Rich, Adrienne. 1980. Compulsory heterosexuality and lesbian existence. *Signs*, 5, 4, 631-660.
- Santovac, Adam. 2018. Brnabić: Popović uvredio građane, bolje da radi svoj posao. N1. Preuzeto sa <http://rs.n1info.com/Vesti/a385184/Brnabic-osudilactvit-Nenada-Popovica.html>
- Sekulić, Nada. 2019. O „prirodi” jednog političkog spora: heteronormativnost, transrodnost i ugrožavanje prava žena. Preuzeto sa <https://www.noviplamen.net/glavna/o-prirodi-jednog-politickog-spora-heteronormativnost-transrodnost-i-ugrozavanje-prava-zena/>
- Sense Agency. 2005. Life and deeds of Radovan Karadzic. Preuzeto sa <https://www.sensecentar.org/node/1981>
- Sernatinger, Andrew & Echeverria, Tessa. 2013. Queering socialism: An interview with Alan Sears. *New Politics*. Preuzeto sa <http://newpol.org/content/queering-socialism-interview-alan-sears>
- Stakić, Isidora. 2019. Rasizam i normalizacija. Preuzeto sa <https://pescanik.net/rasizam-i-normalizacija>
- Stubley, Peter. 2019. Gay partner of Serbian PM Ana Brnabic gives birth in first for a world leader. Preuzeto sa <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/ana-brnabic-serbia-milica-djurdjic-baby-birth-son-gay-lgbt-same-sex-couple-a8790306.html>
- Todosijević, Jelica. 1995/2003. Serbia. In *International Gay and Lesbian Human Rights Commission IGLHRC. Where having sex is a crime: Criminalization and decriminalization of Homosexual Acts*. Preuzeto sa <http://www.outrightinternational.org>
- Trtworld. 2019. Is Serbia's prime minister racist? Preuzeto sa <http://www.trtworld.com/europe/is-serbia-s-prime-minister-racist-27160>
- Tyler, Imogen. 2009. Against abjection. *Feminist Theory*, 10, 1, 77-98.
- Vice. 2017. Mlade lezbejke u Beogradu o izboru Ane Brnabić za mandatarku. Preuzeto sa <http://www.vice.com/rs/article/d3zkdy/mlade-gej-devojke-u-beogradu-o-izboru-ane-brnabic-za-mandatarku>
- Wintour, Patrick. 2017. Ana Brnabić: 'I don't want to be branded Serbia's gay PM'. Preuzeto sa <http://www.theguardian.com/world/2017/jul/28/ana-brnabic-serbia-prime-minister-interview>